

Bir Devlet Memurunun 1930'ların Türkiye'sindeki Hukuk Mücadelesi

Murat KORALTÜRK*
Cem ÇETİN**

Bu makalede bir devlet memurunun 1920'lerin sonunda uğradığı iftira üzerine görevinden istifa etmesi, ardından aklanma mücadelesi vermesi ve ayrıldığı işine yeniden dönmek için sarf ettiği çaba konu edilmektedir. Makalenin dayandığı belgeler bir sahafta bulunmuştur. Makalenin kahramanının çeşitli kurum ve kişilere yazdığı dilekçelerinin suretlerinden oluşmaktadır. Dilekçelerin kurumlara verilenlerinin Latin Harfleriyle yazılmış olduğu, ancak Arap harfli birer de suretlerinin bulunduğu görülmektedir. Olayın kahramanı sıradan yani tarihe mal olmamış bir kişiliktir. Ancak başından geçen olay geçmişte yaşanmış olmakla birlikte benzeri bugün, hatra gelecekte de yaşanabilecek türdendir. Dolayısıyla kahramanın mücadelesini izlemek bu makalenin yazarları gibi çoğu okurun da ilgisini çekecektir.

Devlet memuru olmak özel sektörle karşılaştırıldığında daha düşük ücretler alınmasına karşın iş güvenliği ve yeri geldiğinde toplumsal itibarı nedeniyle cazip görülmüştür. Bu tür cazibesi yanı sıra devlet memurluğu geçmişten bu yana sürgün, tenzil-i rütbe ve pasif göreve getirilme gibi cezalandırılma ve tehdit yöntemleri ile de bilinir. Bu makalenin kahramanı Hamit Bey de bir iftira üzerine tayin=sürgün ile karşılaşır ve görevinden ayrılarak aklanma, temize çıkma mücadelesi vermeye başlar.

Hamit Bey iyi bir yüksek eğitim almıştır. Darülfünun Hukuk Fakültesi ve Ticaret Mekteb-i Ali'sinden mezundur. Harf devriminden önce Latin alfabesini

* Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

kullanabilmekteydi. İstanbul Defterdarlığı'nda varidat tetkik memuru olarak çalışmaktaydı.¹

Olay palamut taciri Salamyä Roso'nun ortağı Nurettin Bey tarafından vergi kaçakçılığı yaptığı gerekçesiyle İstanbul Defterdarlığı'na ihbar edilmesiyle başlar. Salamyä Roso, varlıklı bir Yahudi tüccardır. Şekerci namıyla tanınan Nurettin Bey de İstanbul Balık Pazarında faaliyet gösteren Moiz ve Gidon Rosi adlı tacirlerle ortak olan bir palamut tüccardır. Moiz ve Gidon Rosi Yahudi oluşları ve 1926-1927 yıllarında gayrimüslimlerin Anadolu'ya geçişlerinin yasaklanmış olması sebebiyle Nurettin Bey'le ortaklık kurmak zorunda kalmışlardır. Bu ortaklık sayesinde Moiz ve Gidon Rosi yasağı delerek Burhaniye ve civarıyla ticari ilişkiler kurmuşlardır. Salamyä Roso da aynı bölgeyle ticaret ilişkisi içerisinde olan bir Yahudi tüccar olarak benzer gerekçe ile yani gayrimüslimlere uygulanan seyahat yasağına karşı Nurettin Bey'e ortaklık teklif eder. Oldukça varlıklı bir tacir olan Salamyä Roso'nun teklifinin kabul edilmemesi halinde fiyat kırma tehditleri karşısında Nurettin Bey ve ortakları kendisini istemeyerek de olsa iki bin lira sermaye ile ortaklığa kabul ederler. Ancak bu zoraki bir birlikteliktir. Çünkü daha önceden üç kişi arasında taksim edilecek olan kâr, şimdi dörde bölünecektir. Bu zoraki ortaklığın kurulmasından sonra yeni ortaklarının ticari faaliyetleri ve işlemleri hakkında bilgi sahibi olan Nurettin Bey; Salamyä Roso'nun elde ettiği gelir karşısında çok düşük miktarda kazanç vergisi ödediği iddiasıyla okul arkadaşı ve yakın dostu İstanbul Defterdarı Şefik Bey'e durumu ihbar eder. Defterdar, ihbarı "gizli" emirle varidat tetkik memuru Hamit Bey'e havale eder. Hamit Bey yaptığı incelemenin sonucunda düzenlediği raporu defterdara sunar.

Hamit Bey'in raporunu tatminkar bulmayan Defterdar Şefik Bey, Hamit Bey'i Salamyä Roso'dan rüşvet almak suretiyle matrahı olduğundan düşük göstermekle itham ederek durumu Maliye Vekaleti Müsteşarı'na bildirir. Müsteşar Ali Rıza [Reymen] Bey'in de Defterdara hak vererek olayı "bu memur hırsızdır. Bizze vasıl olan malumat bunu intaç etmiştir. Onun içindir ki oradan uzaklaştırılmak gagesiyle Gevar'a² tayin eyledik. İstanbul Defterdarına itimadım vardır. Bu bapta aldığım malumat böyledir. Bazı işler vardır ki kanunen tespiti mümkün olmaz." şeklinde değerlendirmesi üzerine İstanbul'dan Gevar'a tayin=sürgün edilen Hamit Bey, çareyi 31 Ağustos 1929'da istifa etmekte bulur.³

Hamit Bey istifa etmekle birlikte olayın peşini bırakmaz. Hırsızlıkla itham edilmek ciddi ve rencide edici bir durumdur. Hamit Bey şerefine sürülen bu lekenin temizlenmesini istemektedir. Olayın bundan sonraki kısmını Hamit Bey'in başta maliye vekaleti olmak üzere çeşitli kurum ve kişilere yazdığı dilekçelerden izlemek mümkündür.

1 Bugün vergi denetmeni benzeri bir memuriyet.

2 Hakkari'nin Yüksekova ilçesinin eski adı.

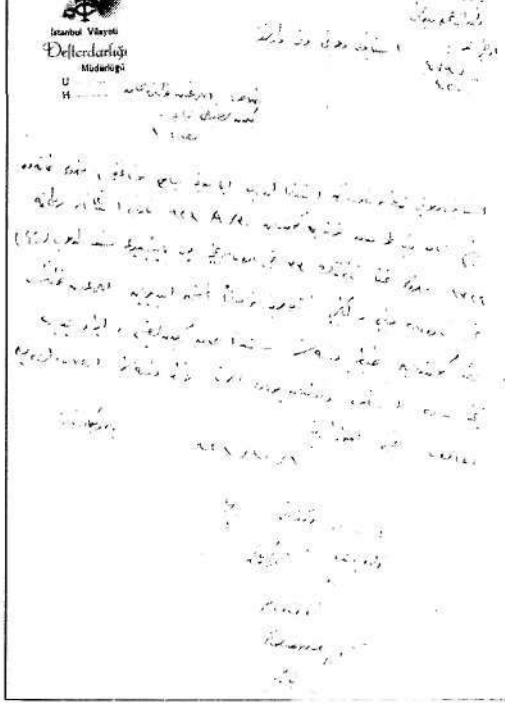
3 Müsteşar Ali Rıza Bey'in Hamit Bey'e ilişkin sözleri Hamit Bey'in Maliye Vekaleti Celilesi'ne yazdığı

6 Kasım 1929 tarihli dilekçenin suretinden alınmıştır.

6 Kasım 1929 tarihli dilekçesinde Hamit Bey maliye vekiline nasıl olup da insanların hırsızlık gibi yalnız adı bile namuslu insanları zedeleyen bir suçla hiçbir delil ortaya konulmaksızın lekelenbildiğini sormaktadır? Kaldı ki Hamit Bey suçluluğu sabit olması halinde cezalandırılmaya razıdır ve idam mahkumlarına bile suçunu yüzüne okumak bir hukuk kaidesi olduğu halde kendisine itham edildiği suç ile ilgili hiçbir kanıt bildiril(c)memesine bir anlam verememektedir. Üstelik Maliye Vekaleti Müsteşarı'nın kendisi hakkında hiçbir delil olmaksızın sarf ettiği sözler Cumhuriyet'in yargı organlarını ve kanunlarını da zedeleyici niteliktedir. Keza "adli inkeşap"ın Cumhuriyetin en önemli kazanımlarından olduğu su götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla "bu yüksek adalet devrinde" kanun dışı uygulamalara yer vermemek gerek-

mektedir. Adalet gizli tatbik edilemeyeceği gibi şahsi de olmamalıdır. Bu bağlamda müsteşarın yapması gereken defterdardan aldığı duyumu incelemek olmalıyken, defterdarın sözünü araştırma gereği duymadan kabul etmiştir. Hamit Bey'e göre eğer bütün memurların namusu bu örnekte olduğu gibi amirlerin ellerine bırakılacak olursa haktan ve adaletten bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Dilekçesinde kendisinin icra yetkisine sahip bir amir olmayıp sadece verilen bir emri yine kanuni sınırları içinde ifa eden bir memur olduğuna işaret eden Hamit Bey; olaya ilişkin olarak sunduğu raporun defterdarlık tarafından aynen kabul edilerek uygulamaya konulmasının ardından nasıl olup da hırsızlıkla suçlandığını anlayamadığını belirtir. Hamit Bey'e göre aslında defterdar da bu ithamın somut bir dayanağı olmadığını farkındadır. Nitekim olaya ilişkin olarak Defterdarlığa gönderdiği iki adet dilekçeye Defterdar Şefik Bey hiçbir cevap vermediği gibi; Hamit Bey'i amiri olması hasebiyle tanıyan eski darphane müdürlüğünden emekli ve halen defterdarlık muhasebe müteçhassısı⁴ Hafız İhsan Bey ile yaptığı bir konuşmada "bu meselede bir

Maliye Vekâleti tarafından İstanbul Defterdarlığı'na yazılan 8/10/1929 tarihli yazının sureti

yanlıştır oldu. Yakında tashih edeceğim” sözlerini sarf etmesi Hamit Bey’e göre suçlamanın mesnetsizliğine ilişkin açık bir göstergesidir.

6 Kasım 1929 tarihli dilekçesinde “*Şimdiye kadar ifayı vazife eylediğim İstanbul Vilayeti Defterdarlığı tetkik memurluğu vazifesinde vermiş olduğum raporlarımın hazineye tevliit eylediği menafi yüz binlerce liraya baliğ olmuştur... Şu cibeti kemali iftibarla arz edeyim ki defterdarlık kadrosuna dahil bulunan elli tetkik memurundan kırk dokuzunun hazineye temin eyledikleri menfaatler acizlerinin bu müddet zarfındaki raporlarının tevliit eylediği hak ve menfaatlerle tekabül edemeyecek derecede dun bir vaziyettedirler. Bunların haricinde olarak da pek yakında vekaleti celilelerinin emr-i işarı üzerine azîmet eylediğim Yavuz zırhlısını İzmit’te Gölçük’te tamir etmekte olan Fransız Sent Nazer Şirketi nezdinde yaptığım tetkikat neticesinde müstahdemin kazanç vergilerinden yapılmakta olan ketmiyattan dolayı İzmit Defterdarlığı’na ita eylediğim raporla senevi yirmi iki bin lirayı müteceviz bir varidat temin ettim.*” diyerek memuriyet geçmişindeki başarılarına atflar yapan Hamit Bey başarılarla dolu olan ve bir kısmı askeriyede olmak üzere on sekiz yılı aşan mesleki yaşantısını referans olarak ortaya koyarak şerefine sürülen bu lekenin giderilmesini ya da isnat olunan suçun ispatlanarak hakkında kanuni muamelenin yapılmasını istemektedir.

Memuriyetten istifa eden Hamit Bey siciline işlenen “*teklif olunan Şemdinan Kazası Malmüdürlüğünü adem-i kabul ile istifa*” kaydının bulunması üzerine bunun doğru olmadığını belirttiği bir dilekçeyle düzeltme talebi için 18 Mayıs 1930 tarihli bir dilekçe ile Şurayı Devlet Riyasetine başvurur.⁶ Kendisine istifa ettiği tarihe kadar her hangi bir mal müdürlüğünün teklif edilmediğini; buna karşılık istifasının ardından Maliye Vekaleti tarafından Aydın ve Zonguldak pul tetkik memurluğunun teklif edildiğini belirten Hamit Bey bunun aksini iddia eden defterdarlığın iddiasını ispatla mükellef olduğunu dile getirerek sicilinin “*abvali sıbhıyesinden dolayı istifa*” olarak düzeltilmesini talep eder.

Salamyä Roso hakkında yazdığı raporun akıbetini de takip eden Hamit Bey; bu raporunda belirttiği 1929 ve 1930 seneleri için vergi tarhiyatına esas olan bazı noktaların incelenmesi yönündeki önerisinin defterdarlık tarafından üzerinden bir yıl geçmesine rağmen hiçbir şekilde dikkate alınmaması üzerine Maliye Teftiş Heyeti Baş Müfettişi Nazım Ragıp Bey’e yazdığı bir dilekçeyle durumu bildirir. Hamit Bey aynı dilekçede kendisinden beş yüz lira rüşvet istediği iddia edilen Salamyä Roso ile yüzleşme talebinde de bulunur.⁷

4 Bugün muhasebe denetmeni benzeri bir memuriyet.

5 Hakkari’nin Şemdinli ilçesinin eski adı.

6 Hamit Bey’in Şura-i Devlet Riyaseti Celilesi’ne yazdığı 18 Mayıs 1930 tarihli dilekçenin sureti.

7 Hamit Bey’in Maliye Teftiş Heyeti Baş Müfettişi Nazım Ragıp Bey’e yazdığı 12 Haziran 1930 tarihli dilekçenin sureti.

Maliye Vekaletindeki görevinden ayrılan Hamit Bey bir süre Dahiliye Vekaletinde çalışır. Önceleri İstanbul Vilayeti maiyet memuru⁸ iken Konya İli, Çumra Kazası Akviran Nahiye Müdürlüğü görevine atanması üzerine Dahiliye Vekaleti'ne bir dilekçe yazar ve tayine gayri resmi bir surette itiraz eder.⁹ Kısaca memuriyet yaşamını özetleyen Hamit Bey her ne kadar 1700 sayılı Dahiliye Memurları Hakkında Kanunda daha önce başka bakanlıklarda çalışanların konumları ile ilgili bir açıklama bulunmasa da gerek İstanbul Vilayeti'nde geçirdiği on altı aylık başarılı olduğunu iddia ettiği hizmet dönemi, gerek maliye ve askeriye de yaptığı vazifeler değerlendirilerek bir defalığa mahsus olmak üzere ifa ettiği hizmetler dikkate alınarak kendisine Akviran Nahiye Müdürlüğü'nden daha etkili bir görev verilmesini ister. Üstelik Hamit Bey'in bu konuda bir örneği de vardır. Yıllarca İstanbul Polis Müdüriyeti'nde çalışan Hukuk eğitimi almış bir polis memuru kaymakamlığa terfi ettirilmiştir ve Hamit Bey ticaret hem de hukuk eğitimi almış ve uzun yıllar maliyede memuriyet yapmış bir kişi olarak kendisinin bu polis memurundan aşağı olmadığını düşünmektedir.

Hamit Bey dahiliye vekaletindeki mesaisini maliye vekiline hitaben yazdığı 23 Haziran 1930 tarihli dilekçesinde namuslu bir memur oluşunun kanıtı olarak sunmaktadır.¹⁰ *“Eğer bendenizde memleket ve vatanına karşı olan vazifenin ifasında her türlü menfaatleri reddedilmiyerek namuskarane çalışmış olmasaydım bugün daha dün bir sınıf ve maaşla biliztirar Dahiliye Vekalet-i Celilesi emrinde bir vazife almazdım.”* diyen Hamit Bey, mesleki başarılarından örnekler vermeyi bu dilekçesinde de sürdürür. Belçika Bankası hakkında yaptığı inceleme neticesinde bu bankanın örtülü olarak bulundurduğu kazancı –matrah farkını- ortaya çıkararak hazineye iki yüz bin lirayı aşan bir kazanç vergisi girişini temin ettiği rapor ile Arkos Limited Şirketi hakkında yaptığı tetkikat neticesinde çıkardığı iki yüz bin lira civarındaki kazanç ve tüketim vergilerine ilişkin rapora işaret eden Hamit Bey *“bütün bu hususat Defterdar Şefik Beyefendi tarafından hırsızlıkla ittibam olunan acizleri tarafından ifa edilmiştir.”* ifadesiyle vazifesine olan sadakatine dikkat çeker. Bu dilekçesinde de maliye vekaletine yazdığı 6 Kasım 1929 tarihli dilekçesinde olduğu gibi darphane müdürlüğünden emekli ve halen defterdarlık muhasebe mütehasası olan Hafız İhsan Bey ile Defterdar Şefik Bey'in yaptıkları konuşmaya değinen Hamit Bey; aslında defterdarın da bir yanlışlık olduğunu kabul etmekle birlikte arkadaşı Nurettin Bey'in hatırını kırmamak için olayı örtbas etmek istediğini öne sürer. Dilekçede son olarak Hamit Bey, Maliye Teftiş Heyeti Baş Müfettişi Nazım Ragıp Bey'in kendisi hakkında 27 Mayıs 1930'da yaptığı tahkikatın sonuçlarının şayet vekaletle ulaşırsa müspet ya da menfî sonucun kendisine bildirilmesi ve bir an önce gerekenin yapılmasını ister.

8 Şimdi kaymakam.

9 Hamit Bey'in Dahiliye Vekalet-i Celilesi Yüksek Makamına yazdığı tarihsiz dilekçenin sureti.

10 Hamit Bey'in Maliye Vekalet-i Celilesi Canib-i Alisine yazdığı 23 Haziran 1930 tarihli dilekçenin sureti.

Teftiş Kurulunun da görüşü alındıktan sonra olay maliye vekaleti tarafından 13 Eylül 1930 tarih ve 3545 numaralı tezkere ile Şura-i Devlet'e intikal ettirilir. Davada Hamit Bey'e rüşvet almak, Salamyä Roso'ya rüşvet vermek, Defterdar Şefik Bey ise rüşvet söylentileri karşısında hiçbir tahkikat yaptırmaksızın olayı doğrudan maliye vekaleti müsteşarına bildirmek ve Hamit Bey'in Salamyä Roso hakkında düzenlediği raporu incelemeksizin kazanç memurluğuna havale etmesi suçları isnat olunur. Yapılan inceleme sonucunda Şura-i Devlet Mülkiye Dairesi 21 Ekim 1930 tarih ve 2441/2899 numaralı kararı ile Hamit Bey'e isnat edilen suçun 1609 numaralı kanun kapsamına girmesi nedeniyle lüzum-ı muhakeme kararı alınmaksızın doğrudan adliye tarafından kovuşturulacağına; Şefik Bey hakkında ise Salamyä Roso hakkında düzenlediği raporu incelemeksizin kazanç memurluğuna havale ettiği gerekçesiyle lüzum-u muhakemesine karar verilir.¹¹

Hamit Bey daha sonra Şurayı Devlet'e yazdığı bir dilekçe ile Şefik Bey hakkında yapılan yargılamaya defterdarın söz ve eylemlerinden kişisel olarak zarar gördüğü gerekçesiyle Şura-i Devlet Kanununun 31. maddesi mucibince müdahale davası açtığını bildirir.¹² Hamit Bey bu süreç sonucunda hukuken aklanır, ancak girişimleri sona ermez. Keza onun amacı eski görevine geri dönebilmektir ve bunun için pek çok girişimde bulunur ve yazışma yapar. Hamit Bey ilk olarak maliye vekaletine hitaben yazdığı bir dilekçe ile aklanmasına ilişkin durumu özetler ve eski görevine ya da eş değer bir vazifeye atanmasını vekaletten talep eder.¹³ Bu dilekçesine bir cevap alamayan Hamit Bey bu kez de Maliye Teftiş Heyetine bir dilekçe yazar.¹⁴ Bu dilekçesinde Hamit Bey Teftiş Kurulu Başkanına hitaben kendisinin on sekiz yıllık memuriyeti olduğunu, tetkik memuru olarak ifa ettiği başarılı hizmetlerin yanı sıra ayrıca 1926 yılında yeni mali kanunların yürürlüğe girmesi üzerine memurlara defter-i ticari ve muhasebe dersleri verdiğini ve 1928 yılında kabul edilen yeni Türk harflerinin maliye memurlarına öğretilmesinde faal görev üslendiğini belirtir. "*Devletin en yüksek bir mahkeme-i aliyesinin kararıyla bir iftira ve saniadan ibaret bulunduğu teyyüt eylemiştir*" şeklinde suçsuzluğunun hukuki bir karara dayandığına işaret eden Hamit Bey "*memleketin en yüksek iki ilim müessesesinden Ticaret Mekteb-i Alisi ile Darülfünun Hukuk Fakültesi'nden mezun bulunmaklığı*"nın göz önüne alınmak suretiyle eski görevine yahut Defterdarlık Muhasebe Mütchassıslığı görevine atanmasını talep eder.

11 T.C. Maliye Vekaleti Memurin Müdürlüğü'nün Şura-i Devlet Mülkiye Dairesi'nin 21/10/930 tarih ve 2442/2899 numaralı karar suretine ilişkin 11 Haziran 1931 tarihli yazısı.

12 Hamit Bey'in İstanbul Vilayeti Vasıtasıyla Devlet Şurası Riyaseti Celilesi'ne yazdığı tarihsiz dilekçenin sureti.

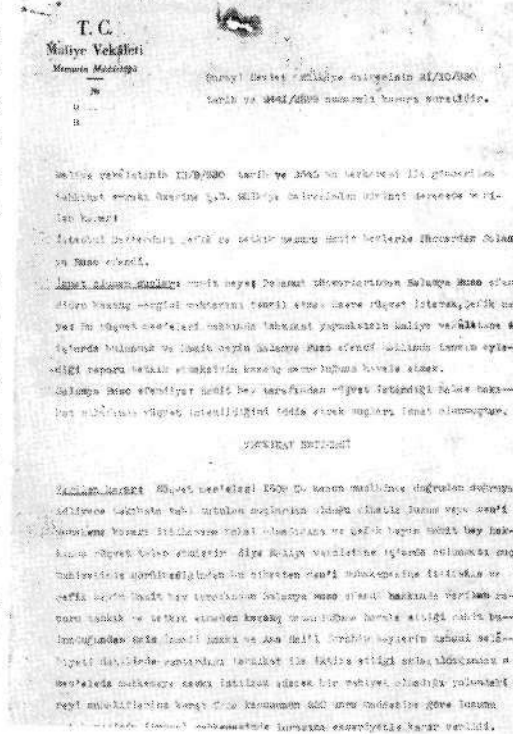
13 Hamit Bey'in Maliye Vekaleti Celilesi Yüksek Makamına yazdığı tarihsiz dilekçenin sureti.

14 Hamit Bey'in Maliye Teftiş Heyeti Muhteremesi Yüksek Reisliğine yazdığı tarihsiz dilekçenin sureti.

Ardından Hamit Bey 12 Eylül 1931 tarihinde Maliye Vekaletine bir dilekçe daha yazarak daha önce belirttiği hususları yineler ve muhasebe mütehasıslığı görevine getirilmek ister.¹⁵ Hamit Bey bu görev için bir sınava girmek icap ederse bundan da kaçınmayacağını vekaletle bildirir.

Maliye Bakanlığına yaptığı hiçbir iş başvurusuna tatmin edici bir cevap alamayan Hamit Bey bir kere de 5 Ekim 1931 tarihinde Gümrükler Umum Müdürlüğüne başvurur.¹⁶ Bu dilekçesinde Ticaret Mekteb-i Alisi ile Darülfünun Hukuk Fakültesi'nden mezun olduğunu ve üç bin kuruş maaşla İstanbul Defterdarlığı'nda varidat tetkik memuru iken sağlık koşulları yüzünden istifa ettiğini ve şimdi Gümrükler Umum Müdürlüğü'nde "muamelat memuru" olarak çalışmak istediğini belirtir. Hamit Bey önceki memuriyetinde iken almış olduğu taktirnameleri de bu dilekçeye ekler.

Bu dilekçeden sonra Hamit Bey'e ilişkin belgeler sona erer. Daha sonra memuriyette ve iş yaşamında neler yaptığından şu an için haberdar değiliz. Eski görevine dönebildi mi? Memuriyette nereye kadar geldi? Bu soruların yanıtlarını şu an için veremiyoruz. Ancak bu makalenin kaleme alınmasını mümkün kılan belgelerin de gösterdiği gibi iki yılı aşkın bir süre devam eden girişimleri ve mücadelesi Hamit Bey'i kim bilir ne kadar yıpratmıştır? Aslında Türkiye'de memur olma halinin zaman ve mekan tanımsızın pek de değişmediğini Hamit Bey'in mücadelesi göstermektedir. Türk kamu bürokrasisinin her hangi bir mensubunun başına Hamit Bey'in başına gelenlerin

Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi'nin 21/10/1930 tarihli kararının sureti

15 Hamit Bey'in Maliye Vekaleti Celilesi Yüksek Makamına yazdığı 12 Eylül 1931 tarihli dilekçenin sureti.

16 Hamit Bey'in Gümrükler Umum Müdürlüğü Yüksek Makamına yazdığı 5 Ekim 1931 tarihli dilekçenin sureti.

benzerinin gelmeyeceğini kimse iddia edemez. Bugün ve gelecekte de münferit de olsa benzer durumlar yaşanacaktır. Bu makale ile yakın tarihi siyasal çalkantılar, hak ve hukuk mücadelesi ile dolu olan bir ülkede sıradan bir insanın, bir devlet memurunun hukuk mücadelesi vermesinin hiç de kolay olmadığı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Özet:

Bu makalede bir devlet memurunun 1920'lerin sonunda uğradığı iftira üzerine görevinden istifa etmesi, ardından aklanma mücadelesi vermesi ve ayrıldığı işine yeniden dönmek için sarf ettiği çaba konu edilmektedir. Makalenin dayandığı belgeler bir sahafta bulunmuştur. Hikayemizin sıradan bir insan olan kahramanı Hamit Bey'in çeşitli kurum ve kişilere yazdığı dilekçelerin suretlerinden oluşmaktadır.

Anahtar sözcükler: Yolsuzluk, Resmi Görev, Sosyal Tarih, Erken Cumhuriyet Dönemi

Abstract:

This article aims to illustrate the story of an official, Hamit Bey, who upon being accused of bribery, resigned in order to clear his honour, but later exhausted judicial means to return to his post in the late 1920's. The documents of this fascinating story were found in a book dealer's shop. We follow the story of Hamit Bey by means of petitions written in the Latin and Arabic alphabets which he sent to certain officials and institutions.

Keywords: Bribery, Official, Social History, Biography, Early Republican Turkey.